

An attempt was made to systematize the signs of the presence of propaganda of a destructive nature in a text message. The criteria for the delimitation of propaganda of extremism, the propaganda of a destructive nature in general from similar content messages are defined. There are some examples of expert conclusions, which revealed such propaganda.

**Key words:** propaganda, destructive nature, speech message, criteria for differentiation.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.34>  
УДК 343.98

**А. Л. Ованнісян**  
кандидат філологічних наук,  
заступник завідувача відділу

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз  
Міністерства юстиції України*

## **ТИПИ ОЗНАК ТА СПОСОБИ ЇХ ДІАГНОСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ**

*Статтю присвячено розгляду комплексу питань, що пов'язані з особливостями класифікації ознак усного мовлення за різними критеріями: стійкістю/нестійкістю, динамічністю/статичністю, за складом, за походженням тощо, а також способів їх аналізу й оцінки під час проведення діагностичного дослідження.*

*Розглянуті фактори, що обумовлюють прояви певних типів ознак в усному мовленні. Особливу увагу приділено аналізу та оцінці ідентичних ознак, які формувались і реалізовувались в мовленні під впливом різних факторів.*

**Ключові слова:** лінгвістичне дослідження усного мовлення, діагностичний аналіз, ідіолект, класифікація, ознака, оцінка значимості ознак, комплекс ознак, інтенсивність прояву ознак, міжмовна інтерференція, рівень лінгвістичного дослідження.

---

---

Цю статтю присвячено розгляду ключового елементу лінгвістичного дослідження усного мовлення ознаки, визначення її типу, відповідної класифікації, від чого залежить об'єктивність та повнота оцінки її значимості в комплексі встановлених ознак ідіолекту мовця при проведенні діагностичного та ідентифікаційного дослідження усного мовлення.

Актуальність проблем, що вирішуються в цій статті, обумовлена необхідністю розробки комплексних, системних підходів щодо класифікації та оцінки діагностичної та ідентифікаційної значимості встановлених ознак, з урахуванням факторів, під впливом яких вони формувались і реалізовувались в мовленні.

Рішення діагностичних і ідентифікаційних задач у межах лінгвістичного дослідження усного мовлення проводиться шляхом встановлення та оцінки ознак ідіолекту, тобто індивідуальної сукупності мовленнєвих особливостей людини.

Ознаки мовлення класифікуються у відповідності до певних правил та норм. Мовні норми та граматичні правила – це «сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації» [1, 337].

Зокрема, граматичні ознаки регламентуються чіткими, однозначними правилами і оцінюються при дослідженні за принципом відповідності/не відповідності певному правилу.

Фонетичні, просодичні ознаки реалізуються та оцінюються у відповідності до норм вимови звуків, звукових сполучень, тощо, які закладені в фонетичну пам'ять людини, існують «на слуху» і підтримуються постійним прослуховуванням еталонного мовлення артистів, дикторів та інших осіб, для яких нормативність мовлення є обов'язковою умовою їхньої професійної діяльності. Саме з цих причин, наявність хорошого слуху є важливою умовою об'єктивності експертних висновків у цій частині лінгвістичного дослідження..

Для підтримки в фонетичній пам'яті еталонного «зразка» орфоепічної норми експерт може використовувати також формалізований набір еталонів вимови звуків, наведений у спеціальних програмах, наприклад, у «Фонексі» [2].

Можливість структурування та класифікації фонетичних та просодичних ознак базується на наукових знаннях про мовотворчий апарат людини, про особливості вимови звуків (місце їх утворення, інтонаційного, акцентологічного оформлення мовлення. Специфіка їх дослідження з метою встановлення їх відповідності/невідповідності нормам є в тому, що вони піддаються тільки типовому словесному опису. Між тим, одні й ті ж просодичні й фонетичні ознаки, в силу їх динамічного характеру (мінливості), проявляються в мовленні різних людей з неоднаковою інтенсивністю. Тому, коли експерт визначає специфіку вимови, наприклад, звуку [а] як більш закритого, ніж у нормі, він визначає тип відхилення від норми, але не інтенсивність прояву цієї мовленнєвої особливості в мовленні конкретної людини.

Крім того, певні фонетичні прояви не мають понятійного визначення. Тому експерти зазвичай вимушені користуватись загальними описовими характеристиками, наприклад, «ненормативна вимова звуку...».

Нормативність/ненормативність ознак мовлення може бути обумовлена різними причинами: психофізіологічними, анатомічними, соціальними, психологічними тощо. Наприклад, наявність відхилень в будові органів мовленнєвого тракту, порушень психофізіологічних процесів мовоутворення призводять до прояву дефектів мовлення, стресові стани – до тимчасових відхилень від норми тощо.

#### *1. Діагностичний аналіз ознак*

Вибір експертом методів дослідження залежить від змісту певних криміналістичних завдань, що вирішуються: чи є вони суто діагностичними чи ідентифікаційними.

Діагностичний аналіз може проводитись як самостійне експертне дослідження і як частина ідентифікаційного дослідження.

У будь-якому випадку, аналіз ознаки проводиться з урахуванням таких факторів, як:

- зміст криміналістичної задачі, що вирішується;
- галузь наукових знань, у межах якої вона вирішується;
- тип встановлених ознак, який класифікується у відповідності до

критеріїв:

- їх стійкості/нестійкості;
- матеріальної виразності/прихованості прояву;
- динамічності/статичності прояву;
- за складом;
- за їх належністю до груп загальних/окремих ознак тощо.

#### *1.1 Зміст криміналістичної задачі, що вирішується*

Вибір методики проведення лінгвістичного дослідження усного мовлення визначається змістом криміналістичної задачі, що вирішується, а саме, її діагностичним/ідентифікаційним характером, співвіднесеністю з тією чи іншою областю мовленнєвої діяльності (наприклад, при вирішенні питань про форму висловлювання, про соціолінгвістичні або психолінгвістичні характеристики особистості) тощо.

#### *1.2 Галузь наукових знань, що використовуються при дослідженні*

Різноманіття факторів, за участю яких формується й реалізується мовлення, відображається в інформації про особу мовця, що передається за його допомогою і може представляти інтерес для слідства і суду. Мовленнєві особливості вивчаються в мовознавстві, психології, фізіології, соціології тощо. Однак можливість співвіднесення ознаки з певною галуззю наукового знання не завжди очевидна. Різні властивості людини можуть реалізуватися в його мовленні у вигляді однієї й тієї ж ознаки. Наприклад, більш закритий варіант вимови звуку [a] може проявлятися як індивідуальна особливість артикуляції конкретної людини, як ознака мовлення нерідною мовою або говіркова ознака (загальні ознаки приналежності до територіальних говірок, що досліджуються в межах соціолінгвістики та лінгвістики), як ознака імітації (індивідуалізуюча ознака, що досліджується в межах психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістики), як випадкова (нестійка) ознака, обумовлена фізичним станом мовця, ситуацією спілкування тощо. Відповідно, експертна оцінка ознаки залежатиме від того, яка властивість мовлення людини в ній виражена, що, в свою чергу, грає визначальну роль під час оцінки її значимості в комплексі ознак мовлення конкретної людини, а значить, – і «частки її участі» у формуванні експертних висновків.

#### *1.3 Типи ознак*

Класифікація ознак проводиться за різними критеріями:

- за стабільністю реалізації в мовленні конкретної людини: стійкі (відносно стійкі)/нестійкі;
- за походженням: вроджені/набуті;
- за характером: динамічні/статичні;
- за формою реалізації: матеріально виражені/приховані;
- за функціональним призначенням;

- за складом: монофункціональні, багатофункціональні й комплексні;
- за класифікаційною значимістю: загальні/окремі.

### 1.3.1 Аналіз ознаки за критерієм «стійка/нестійка»

Стойкість ознаки – збереження форми її реалізації відносно незмінною протягом певного часу.

Стойкість ознак мовлення обумовлена об'єктивним характером психофізіологічних, анатомо-фізіологічних, психологічних та інших процесів, які лежать в основі мовленнєвої діяльності.

Основним критерієм оцінки стійкості ознаки є її повторюваність у мовленні однієї й тієї ж людини. Слід зазначити, що немає чітких кількісних параметрів для визначення проявів певної ознаки, як достатніх, щоб оцінити її як стійку. На наш погляд, подібних фіксацій має бути як мінімум 3-4: одноразовий прояв ознаки просто фіксується, дворазовий – привертає увагу, трьохразовий – є підставою для визнання її стійкою, а чотирьохразовий тощо – підтверджує правомірність висновку.

Аналіз ознаки за критерієм стійкості/нестійкості є одним із початкових, але важливих етапів її дослідження, на якому визначається її характерність для мовленнєвої індивідуальності даної людини, а також придатність для подальшого дослідження. Таким чином, із кола встановлених ознак відсікаються випадкові, нестійкі мовленнєві особливості, які зазвичай проявляються під впливом короткочасних факторів, зокрема:

- коли людина знаходиться в неприродному для нього психоемоційному, фізичному стані;
- коли вона об'єднує мовленнєву діяльність з іншою, яка викликає спотворення мовленнєвих особливостей (наприклад, прийом їжі, біг);
- коли вона розмовляє при наявності різномірних перешкод природної реалізації мовлення: шумів, що змушують її говорити з незвичайною для неї гучністю, обмеженості часу обміркування розмови, що змушує говорити в незвично швидкому темпі, коли вона спілкується з людиною, що погано чує, тощо;
- коли виникає необхідність читати за відсутності розвинених навичок читання тощо.

Рівень впливу окремих факторів на стійкість/нестійкість ознак мовлення людини залежить від її особистісних якостей: сили волі, характеру, психофізіологічних особливостей тощо. Наприклад, чим краще людина володіє собою в стресових ситуаціях, тим менше ймовірність прояву в її мовленні нестійких особливостей.

Нестійкі ознаки не враховуються в процесі діагностичного чи ідентифікаційного дослідження мовлення.

Відмінності в стійкості реалізації ознак можуть бути обумовлені об'єктивно-тематичними, психоемоційними, мотиваційними та іншими факторами, що викликає необхідність їх встановлення під час експертного дослідження: чи обумовлені вони тим, що об'єктами дослідження є мовлення різних людей, або відмінностями в мовленнєвих ситуаціях і вибраних поведінкових стереотипах, формах висловлювання тощо. Так, характерною особливістю мовлення людей, чиї мовленнєві навички сформувалися в Україні, є фрикативний звук [г]. Однак за роки

навчання в школі в них формувалися навички вимови вибухового варіанту цього звуку. Тому при проведенні, наприклад, офіційних процесуальних дій (допиту, відбирання зразків мовлення тощо) деякі фігуранти справ по можливості намагаються дотримуватись норм літературної мови, зокрема, під час вимови звуку [г]. У результаті, досить часто невстановлений учасник досліджуваної розмови вимовляє фрикативний варіант звуку [г], а особа, що перевіряється, або чергує обидва варіанти його вимови, або повністю дотримується вимог його нормативної вимови. Так само, людина з низьким культурно-освітнім рівнем, що звикла до використання специфічного й обмеженого запасу слів, потрапивши в обстановку офіційного допиту, виявляється в своєрідному мовному «ступорі».

Об'єктивна причина відмінностей у стійкості ознак, особливо фонетичних, лексичних, може бути закладена й в тематичному змісті мовлення досліджуваної особи та особи, що перевіряється. У результаті, в одному з них можуть повністю бути відсутніми або рідко використовуватися, наприклад, слова зі звуком [г], що обмежує або виключає саму можливість дослідження особливостей вимови цього звуку.

Емоційні сплески можуть стати причиною прояву в мовленні людини ритмічно-тонаційних, темпових, фонетичних та інших особливостей, не характерних для його мовлення в спокійному психоемоційному стані. Схожа ситуація може мати місце навіть у межах однієї розмови, якщо вона супроводжується різкими змінами в комунікативній ситуації, а отже, в психоемоційному стані людини.

Урахування цих факторів впливу особливо важливе при проведенні порівняльного аналізу мовлення досліджуваної особи та особи, що перевіряється, оскільки вони можуть призвести до спотворення або розбіжностей у складі комплексу досліджуваних ознак. Це дозволяє правильно діагностувати причину виникнення розглянутої мовленнєвої особливості з метою встановлення причини прояву певної ознаки в мовленні тільки однієї з двох осіб, мовлення яких порівнюється: з причини його нехарактерності для ідіолекта конкретної людини чи в силу розглянутих вище причин.

### *1.3.2 Аналіз ознак за походженням: вроджена/набута*

Голосові, фонетичні й просодичні ознаки мовлення відносяться до групи мовленнєвих властивостей людини, з яких складається основа комплексу індивідуалізуючих, вроджених ознак її мовлення, які даруються природою і не набуваються в процесі навчання. Доказом цього є таке явище, як імітація. У мовленні можна імітувати окремі фонетичні та інтонаційні особливості мовлення іншої людини, але тільки до того часу, коли імітатор втрачає контроль над «процесом» і несвідомо починає говорити в природній для себе «манері».

Саме вроджені психофізіологічні, психологічні та анатомо-фізіологічні особливості людини обумовлюють прояви відхилень від норми вимови, інтонаційного оформлення мовлення, а також прояви різноманітних патологій: назалізації мовлення, гаркавості, заїкання тощо.

Дефекти мовлення, що обумовлені анатомо-фізіологічними факторами, проявляються внаслідок порушень у будові або функціонуванні органів мовотворчого апарату. Наприклад, вроджена коротка вуздечка, парези м'язів язика (частковий параліч) можуть стати причиною гаркавості. При наявності певних анатомо-фізіологічних відхилень, що ускладнюють носове дихання (викривлення носової перегородки, аденоїди тощо), голос набуває гугняве темброве забарвлення (ринолалія) тощо.

Дефекти мовлення, що викликані порушеннями в роботі мовленнєвих зон кори головного мозку і підкірки, проявляються як в логічності викладу інформації, так і в особливостях вимови звуків, звукосполучень, слів тощо (наприклад, заїкання, анартрія).

Проте, відхилення від орфоепічних і просодичних норм можуть бути обумовлені не тільки анатомо-фізіологічними особливостями мовленнєвого апарату людини, але й соціолінгвістичними, психолінгвістичними, ситуативними причинами, тобто виступати як набуті особливості мовлення.

Наприклад, заїкання може бути обумовлено переохолодженням, стресовим емоційним станом тощо.

Таким чином, об'єктивність дослідження фонетичних і просодичних особливостей мовлення залежить від правильної діагностики першопричини їх виникнення і правильної класифікаційної оцінки встановлених ознак.

### *1.3.3 Аналіз ознак динамічного/статичного типу*

До групи ознак динамічного характеру відносяться, наприклад, просодичні, фонетичні ознаки мовлення, які піддаються змінам в певних межах, що обумовлено особливостями будови мовленнєвого тракту людини, мовленнєвою ситуацією, фізичним і психоемоційним станом мовця під час мовлення, обраною ним моделлю поведінки під час спілкування тощо.

У процесі аналізу ознак цієї групи встановлюються не тільки їх якісні та класифікаційні характеристики, але й кількісні параметри, які відображаються в інтенсивності їх прояву за якістю та тривалістю.

Проблема дослідження динамічних ознак полягає в відсутності можливості їх точного виміру й позначення. Експерт змушений обмежуватись лише загальним визначенням характеру відхилення від норми: більш закритий (ніж у нормі) звук [а], гаркавість тощо.

До групи ознак статичного типу відносяться ознаки з більшою стабільністю прояву властивостей: наприклад, лексико-граматичні, стилістичні особливості мовлення.

Ураховуючи розбіжності у властивостях ознак цих двох типів, їх аналіз проводиться з використанням різних методів і схем дослідження.

### *1.3.4 Аналіз ознак, що мають матеріально виражений/прихований характер*

Ознаки матеріально вираженого характеру реалізуються в звуковій формі, піддаються фіксації у формі звукозапису або тексту. Вони можуть бути простими (наприклад, ознаки вимови певного звуку) або складними, багаторівневими (наприклад, ознаки міжмовної інтерференції, які є

комплексними і встановлюються на декількох лінгвістичних рівнях). Однак в будь-якому разі їм притаманна конкретика, яка виражається в звуці, слові, висловлюванні.

Ознаки прихованого характеру (наприклад, певні психолінгвістичні), складаються з безлічі елементів в єдине ціле та виражаються в дискурсивних, багаторівневих абстрагованих взаємозв'язках. Ознаки прихованого характеру формуються під впливом величезної кількості особистісних, соціальних, психологічних і ситуативних факторів. Тому досить важко визначити їх справжню етимологію, враховуючи те, що експерт, в основному, працює з невеликим обсягом мовленнєвого матеріалу невідомої людини.

#### *1.3.5 Аналіз ознак за функціональним призначенням*

Аналіз ознак за їх функціональним призначенням проводиться з урахуванням факторів, дією яких можуть бути обумовлена їх реалізація в мовленні. Вони розподіляються на групи монофункціональних і багатофункціональних. До групи монофункціональних ознак відносяться такі, що підлягають дослідженню і оцінці у відповідності до одного критерію, наприклад, гаркавість.

До групи багатофункціональних ознак відносяться такі, ідентичні, але можуть реалізовуватись у мовленні під впливом різних факторів, наприклад, заїкання.

#### *1.3.6 Аналіз ознак за складом*

Аналіз ознак за складом проводиться з урахуванням їх складу, за яким вони розподіляються на групи простих, складних і комплексних.

Прості ознаки реалізуються на одному лінгвістичному рівні й досліджуються в межах однієї наукової галузі (наприклад, ознаки фонетичні, лексичні, синтаксичні).

Складні ознаки проявляються на двох-трьох рівнях. Наприклад, лексичні повтори можуть розглядатися як лексична, стилістична, ритміко-інтонаційна (просодична), дискурсивна ознака.

Комплексні ознаки складаються з простих ознак різних лінгвістичних рівнів і, відповідно, встановлюються після аналізу ознак-компонентів, з яких вони складаються. Таким чином, деякі ознаки можуть розглядатися як самостійно, так і в якості частини іншої, складної ознаки. Наприклад, ослаблена редукція (або її відсутність) ненаголошених голосних звуків у мовленні російською мовою, може бути визначена як особливість мовлення людини. Однак у комплексі з іншими ознаками (наприклад, ненормативною вимовою голосних звуків в наголошеній позиції, порушенням норм узгодження, керування слів у словосполученні, обмеженням словниковим запасом тощо) вона може бути віднесена до групи ознак міжмовної інтерференції.

#### *1.3.7 Аналіз ознаки за критерієм «загальна/окрема»*

Віднесення ознаки до типу загальних визначає її належність до певного класу, роду, виду, тобто до безлічі однорідних об'єктів аналогічного походження.

Родовий характер загальних ознак означає, що вони проявляються в мовленні великих спільнот людей (наприклад, нормативна вимова звуків), а до групи окремих ознак відносяться індивідуальні прояви

загальних ознак (наприклад, відхилення від норм вимови звуків). Крім того, такі дискурсивні особливості мовлення, як рівень мислення, логічна послідовність висловлювання тощо відносяться до групи загальних ознак, а більш детальні особливості їх реалізації в мовленні певної особи (форми невмотивованих лексичних повторів, наявність розгорнутих уточнень, обмовок тощо) – до групи окремих.

Однак до групи загальних ознак відносяться не тільки ті з них, що проявляються у формі їх нормативної реалізації, але й ті відхилення від норми, що характерні для мовлення певних груп людей. Наприклад, регіональні форми просторіччя (суржику), а також міжмовної інтерференції, характерні для мовлення жителів України під час мовлення російською або українською мовами.

Загальні ознаки можуть складатися з дрібних груп загальних ознак. Наприклад, комплексна ознака міжмовної інтерференції складається з фонетичних, просодичних, лексико-граматичних та інших більш конкретних груп загальних ознак. Чим вужче група певного типу ознак, тим більше індивідуалізує значення загальної ознаки, якщо воно обумовлено анатомічною, психофізіологічною індивідуальністю людини (наприклад, такий дефект мовлення, як заїкання може проявлятися у різних формах: звукової, складової, лексичної тощо).

Слід зазначити, що деякі ознаки можуть бути класифіковані як загальні, так і окремі. Так, прискорений темп мовлення може свідчити про індивідуальну особливість мовлення людини або про те, що мовленнєві навички мовця сформувалися в закарпатському регіоні України, де такий темп мовлення є частим явищем. Однак можливість віднесення даної ознаки до групи загальних, територіальних повинна бути підтверджена дослідженням інших ознак, що підтверджують її приналежність до комплексу діалектних особливостей того чи іншого закарпатського говору.

Таким чином, загальні ознаки розглядаються в двох аспектах:

– ознаки, що проявляються в мовленні однієї особи протягом всього мовленнєвого фрагмента, тобто більшість загальноголосових, загальнономовних ознак;

– ознаки, що проявляються в мовленні великих груп людей.

Визначення приналежності ознаки до групи загальних чи окремих ознак є важливою частиною як діагностичного, так і ідентифікаційного дослідження мовленнєвих особливостей. Від правильної оцінки загальної ознаки залежить об'єктивність оцінки похідних окремих ознак. Наприклад, у мовленні досліджуваної особи проявляється системний комплекс ознак міжмовної інтерференції, характерних для мовлення вірмена російською мовою [3]. Проте в мовленні особи, що перевіряється, фіксується мовленнєва особливість, яка не входить в цей комплекс ознак (наприклад, простежується нормативна редукція ненаголошених голосних звуків). Наявність у мовленні однієї з цих двох осіб комплексу ознак міжмовної інтерференції і його повна або часткова відсутність у мовленні іншої може свідчити про наступне:

– перша особа розмовляє нерідною мовою, а друга, наприклад, імітує так званий «іноземний акцент», а це вже зовсім інша ознака;



– у мовленні другої особи виявляються індивідуальні або говоріві особливості, що частково збігаються з ознаками міжмовної інтерференції, характерними для даної пари мов;

– встановлені два різних комплекси ознак міжмовної інтерференції, що свідчить про те, що у двох осіб різні рідні мови;

– зразки мовлення відбиралися в однієї і тієї же особи з великим відривом у часі, достатнім, щоб у рівні володіння нею нерідною мовою відбулися істотні зміни тощо.

Окремі ознаки за властивостями розподіляються на дві групи:

– такі, що не обумовлені типовими умовами мовленнєвої діяльності (територіальними, соціальними тощо);

– такі, що являють собою форми реалізації загальних ознак, але рівень інтенсивності їх прояву надає їм індивідуалізуючі властивості. Це переважно стосується динамічних ознак.

Наприклад, характерною особливістю мовлення російською мовою носія азербайджанської мови є більш закритий звук [a], що наближається до [o]. Ця ознака, встановлена в його мовленні, відноситься до групи загальних ознак. Проте в мовленні нерідною мовою декількох носіїв однієї й тієї же мови ця ознака може проявлятися з різною інтенсивністю: у когось [a] звучить як більш закритий, у когось – як менш закритий варіант цього звуку. Тому індивідуальний прояв загальної фонетичної ознаки може бути оцінений як окрема ознака. Зважаючи на це, ознака, яка на етапі роздільного аналізу мовлення з ознаками міжмовної інтерференції класифікувалася як загальна фонетична ознака, на етапі порівняльного аналізу розглядається вже як окрема, оскільки є можливість її зіставлення за інтенсивністю прояву в мовленні досліджуваної особи та особи, що перевіряється.

Таким чином, відбувається трансформація динамічних загальних ознак в окремі, які «вимірюються» за інтенсивністю реалізації.

Індивідуалізуюче значення окремих ознак визначається за їх ідентифікаційною значимістю, яка залежить від їх етимології, тобто від властивостей людини, які вони відображають. Так, більш закритий звук [a], що наближається до [o], може проявлятися в мовленні російською мовою і носія цієї мови, і людини, для якої російська мова не є рідною. У першому випадку – це досить рідкісне відхилення від норми, тому ця ознака оцінюється як окрема, з високим коефіцієнтом ідентифікаційної значимості. У другому випадку – як вже зазначалося вище, поки не проведено оцінку інтенсивності її прояву, вона розглядається як загальна ознака.

Оцінка ознак статичного характеру здійснюється за іншими критеріями. Наприклад, використання розмовної, просторічної лексики в мовленні побутового характеру оцінюється як загальна ознака. Але коли цей стилістичний пласт представлений як вкраплення в науковий або офіційно-діловий стиль мовлення, то він вже виступає в якості окремої, індивідуалізуючої ознаки.

*1.3.8 Частота реалізації ознаки в мовленні досліджуваної особи та особи, що перевіряється*

Ознаки проявляються в мовленні з різною частотою. Наприклад, фонетичні особливості реалізуються частіше, ніж синтаксичні, звуки [a],

[o], [p], [t] частіше, ніж звуки [ю], [я], [ж], [х]. У групі динамічних ознак частота відхилень від норми вище, ніж у групі статичних.

Слід зазначити, що в групі граматичних особливостей теж спостерігаються відмінності в частоті відхилень від норми. Наприклад, неправильне вживання слів в словосполученнях фіксується рідше, ніж порушення порядку слів у реченні.

Частота реалізації ознаки може бути обумовлена не тільки об'єктивними, але й суб'єктивними, ситуативними причинами:

- тематикою розмови;
- відмінностями в типі висловлювання;
- особливостями мовленнєвої ситуації;
- обмеженістю словникового запасу мовця тощо.

Відповідно, для дослідження одних ознак потрібно більше мовленнєвого матеріалу, ніж для інших. Таким чином, достатність його обсягу залежить від частотності прояву в ньому ознак, які можуть дати уявлення про сукупність індивідуальних мовленнєвих особливостей людини.

Частотність прояву ознак як критерій їх класифікаційного аналізу розглядається в двох аспектах:

- за частотою реалізації в мовленні однієї людини;
- за частотою реалізації в мовленні взагалі.

У першому випадку, ознака класифікується за критерієм «загальний/окремий» і, відповідно, визначається його значимість у комплексі встановлених ознак. У другому випадку, встановлюється обернено пропорційна залежність частоти реалізації ознаки від його ідентифікаційної значимості. Наприклад, надчасте використання асемантичних слів (слів-паразитів) в сучасних умовах спілкування, безумовно, характеризує культуру мовлення людини. У той же час їх індивідуальна значимість нівелюється в силу мало не загального розповсюдження цієї лексико-стилістичної особливості. Найбільш високочастотним синтаксичним відхиленням від норми в умовах спонтанного непідготовленого мовлення є порушення порядку слів у реченні. Воно обумовлено відсутністю можливості повноцінного обдумування і формулювання інформації, що висловлюється. І саме в силу того, що це відхилення від норми відрізняється великою частотністю прояву, воно в значній мірі втрачає своє індивідуалізуюче значення.

Таким чином, частота реалізації ознак як критерій оцінки їх ідентифікаційної значимості розглядається в декількох аспектах. Наприклад, на основі елементарного статистичного і логічного аналізу мовленнєвих ознак, що піддаються підрахунку, визначається можливість дослідження окремих фонетичних ознак в невеликому за обсягом матеріалі, оскільки зазвичай вдається набрати необхідну кількість прикладів, що підтверджують стійкий характер прояву індивідуальної особливості вимови звуків. Що ж стосується синтаксичних, а тим більше психолінгвістичних та інших дискурсивних ознак мовлення, то найчастіше їх ідентифікаційна значимість виявляється незначною в силу того, що невеликий обсяг матеріалу не дає можливості повноцінного аналізу подібних ознак навіть з метою встановлення їх стійкого характеру. Крім цього, відмінності у формі висловлювання, у мовленнєвій ситуації, в якій

фіксувалися досліджувана розмова і зразки, істотно відображаються на мовленнєвій поведінці невстановленої особи та особи, що перевіряється. А це, у свою чергу, – на виборі ними мовленнєвих засобів.

Частота прояву ознак у мовленні різних людей встановлюється з метою визначення їх ідентифікаційної значимості. Чим рідше в мовленні людей виявляється така особливість, тим вище її діагностична й ідентифікаційна значимість і навпаки.

#### Перелік посилань

#### Reference

1. *Лингвистический энциклопедический словарь* [под ред. В.Н.Ярцевой] Москва, Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
2. *Фонкси: программное обеспечение для криминалистической идентификации говорящего по фонограммам устной речи* (версия 2.00 2003 г.). Москва: ООО «Целевые технологии»
3. *Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичного дослідження усного мовлення за ознаками міжмовної інтерференції* (реєст. № 7.3.03)
4. *Ованнисян А. Л. Методологічні основи проведення лінгвістичного дослідження відеозвукозапису усного мовлення: звіт про науково-дослідну роботу на тему* // Київ, 2012.
5. *Iartseva, V. N. (Ed.). (1990). Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary] Moscow, Sovetskaia entsiklopediia, 685 p. [in Russian].*
6. *Foneksi: programmnoe obespechenie dlia kriminalisticheskoi identifikatsii govoryashchego po fonogrammam ustnoi rechi (versiiia 2.00 2003 g.) [Phonexi: software for the criminalistic identification of the speaker using the phonogram of oral speech (2003, version 2.00)]. Moscow: LLC 'Tselevye tekhnologii' [in Russian].*
7. *Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia lnhvistychnoho doslidzhennia usnoho movlennia za oznakamy mizhmovnoi interferentsii (reiest. № 7.3.03) [Methodical recommendations for conducting a linguistic study of oral speech on the basis of interlingual interference (registry number 7.3.03)] [in Ukrainian].*
8. *Ovannisian, A. L. (2012). Zvit pro naukovo-doslidnu robotu na temu 'Metodolohichni osnovy provedennia lnhvistychnoho doslidzhennia videozvukozapysu usnoho movlennia' [Report on research work on the topic 'Methodological bases for conducting linguistic research of audiovisual recording of oral speech']. Kyiv. [in Ukrainian].*

## ТИПЫ ПРИЗНАКОВ И СПОСОБЫ ИХ ДИАГНОСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ УСТНОЙ РЕЧИ

А. Л. Ованнисян

В статье исследуется комплекс вопросов, связанных с особенностями классификации признаков устной речи за разными критериями диагностики и оценки:

– по их устойчивости/неустойчивости;

- по их происхождению (врожденные/приобретенные);
- по их характеру (динамичные/статичные);
- по форме реализации (материально выраженные/скрытые);
- по их функциональному назначению монофункциональные/многофункциональные);
- по их составу (простые/ сложные/комплексные);
- по их классификационной значимости (общие/частные);
- по частотности реализации в речи и т.д.

Все перечисленные классификационные группы признаков описаны как в содержательном плане, так и в функциональном, то есть проанализированы особенности их выявления, оценки факторов, под воздействием которых они сформировались и оценки их диагностической и идентификационной значимости. Такой подход к их исследованию обусловлен тем, что возможность соотнесения признака с той или иной областью научного знания не всегда очевидна и однозначна. Разные свойства человеческой личности могут реализоваться в его речи в виде одного и того же признака. Например, более закрытый вариант произнесения звука [a] может проявляться как индивидуальная особенность артикуляции конкретного человека, как признак речи на неродном языке либо диалектная особенность (общий признак, который исследуется в рамках социолингвистики, психолингвистики и лингвистики), как признак имитации (индивидуализирующий признак, который исследуется в рамках психолингвистики, социолингвистики, лингвистики), как случайный (неустойчивый) признак, проявление которого обусловлено физическим состоянием говорящего, коммуникативной ситуацией (приемом пищи, бегом в процессе говорения) и т.д. Поэтому понимание природы происхождения и реализации того или иного признака в речи является основополагающим условием для его правильной классификации, на основе которой в дальнейшем достигается объективность оценки его диагностической и идентификационной значимости в комплексе признаков речи конкретного человека, а следовательно, и «доли его участия» в формировании экспертных выводов.

В статье изложены также принципы классификации признаков по их составу с разделением на три группы: простые признаки, сложные и комплексные. Особое внимание уделено комплексным признакам (Например, признаки межъязыковой интерференции), которые состоят из простых признаков и устанавливаются после анализа признаков-компонентов. Вследствие этого, комплексные признаки часто не исследуются в полной мере, что может привести к необъективности выводов эксперта.

**Ключевые слова:** лингвистическое исследование устной речи, диагностический анализ, идиолект, классификация, признак, оценка значимости признака, комплекс признаков, интенсивность проявления признаков, межъязыковая интерференция, уровень лингвистического исследования.

## **TYPES OF THE SIGNS AND METHODS OF THEIR DIAGNOSTIC ANALYSIS IN THE LINGUISTIC RESEARCH OF ORAL SPEECH**

### **A. Ovannisian**

The article examines a set of issues related to the features of the classification of signs of oral speech for various diagnostic and evaluation criteria:

- by their stability / instability;
- by their origin (congenital / acquired);
- by their nature (dynamic / static);
- according to the form of implementation (materially expressed / hidden);
- according to their functional purpose (monofunctional / multifunctional);
- by their composition (simple / complex / complex /);
- by their classification significance (general / private);
- by frequency of implementation in speech, etc.

All listed classification groups of signs are described both in the content plan and in the functional one, that is, the features of their identification, evaluation of the factors under the influence of which they formed and the evaluation of their diagnostic and identification significance are analyzed. Such an approach to their study is due to the fact that the possibility of correlating a trait with a particular area of scientific knowledge is not always obvious and unambiguous. Different properties of the human person can be realized in his speech in the form of one and the same sign. For example, a more closed version of the pronunciation of sound [a] can manifest itself as an individual feature of the articulation of a particular person, as a sign of speech in a non-native language or a dialect feature (a common sign that is studied in the framework of sociolinguistics, psycholinguistics and linguistics), as a sign of imitation which is studied in the framework of psycholinguistics, sociolinguistics, linguistics), as an accidental (unstable) feature, the manifestation of which is due to the physical state of the speaker, communicative situation (eating, jogging in the process of speaking), etc. Therefore, understanding the nature of the origin and realization of a particular sign in speech is a fundamental condition for its correct classification, on the basis of which an objective assessment of its diagnostic and identification significance is subsequently achieved in the complex of signs of a particular person's speech and, consequently, of his forming expert conclusions.

The article also outlines the principles for the classification of signs according to their composition by dividing them into three groups: simple signs, complex and complex. Particular attention is paid to complex features (for example, signs of cross-language interference), which consist of simple signs and are established after analyzing the signs of the components. As a result, complex signs are often not fully investigated, which can lead to the bias of the expert's conclusions.

**Key words:** linguistic study of oral speech, diagnostic analysis, idiolect, classification, sign, evaluation of the significance of the sign, complex of signs, persistent sign, intensity of manifestation of signs, multi-language interference, level of linguistic research.